

undervisning«. Værket bør læses som en helhed, hvis det er historiesynet og forfatterpersonligheden, man søger efter, men de enkelte artikler kan udmærket læses uafhængigt af hverandre, hvis det især er emnerne, der fængsler. Her spænder forfatteren over et stort register: u-landshistorie, kvindehistorie, middelalderhistorie, teknologihistorie, debatten om faget på universitet og i skole.

Forfatterens syn på historiefagets udøvelse træder frem i alle artiklerne: Forskernes fælles funktion er at udvide og sprænge grænserne for det som hidtil er tænkt og erkendt (s. 139), men blandt dem er udskilt kættere og præster. Kætteren er optaget af »ånd og sandhed«, præsten af bureaukratiske byrder og lovprisning af det officielle. Forskeren kan let forledes til at forråde sin mission, men prisen herfor er tabet af ægthed, grænseoverskridende erkendelse og fri stillingtagen.

Selvom værket i sin helhed kan virke noget uharmonisk med dets mangeartede refleksioner og forsøg på at indkredse synspunkter i løbet af tilblivelsesperioden, kan bogen varmt anbefales. Det er en levende og engageret forfatter, der har skrevet den.

Jørgen Elsøe Jensen

Harvey J. Graff (ed.): *Literacy and social development in the West*, A. reader. Cambridge Studies in Oral and Literate Culture 3. Cambridge University Press 1981. 340 s.

Blandt de områder, som i de seneste år er taget op inden for socialhistorien, er spørgsmålet om, hvornår det i de enkelte lande blev almindeligt, at størstedelen af befolkningen kunne læse og skrive, og hvilken betydning for den økonomiske og sociale udvikling det har, at analfabetismen forsvinder. I den foreliggende bog har Harvey J. Graff, der selv har spillet en betydelig rolle inden for denne forskning, samlet en række af de vigtigste af de indtil nu udkomne artikler samt nogle afsnit fra større værker om emnet – de fleste publiceret i slutningen af 1970'erne. Tyngdepunktet ligger kronologisk fra reformationenen til omkring 1900, og geografisk dækkes USA, England, Tyskland, Frankrig og Sverige.

Et hovedproblem for forfatterne er, hvorledes man ad indirekte vej kan måle antallet af ikke-anfabetere i et land i tidligere perioder, idet det er normalt, at man først sent i 1800-tallet har samtidige oplysninger, f.eks. fra folketællinger eller undersøgelser af værnepligtige. Kun i Sverige har man gennem de såkaldte »husförhörslängder« – præsternes årlige overhøring af deres sognebørn – masseagttagelser, der går tilbage til omkring år 1700.

De indirekte mål går næsten alle ud fra materiale, der viser, hvor almindeligt det var, at folk kunne underskrive dokumenter med egen hånd, og flere af bidragsyderne diskuterer indgående, om det kan tages som et udtryk for almindelige læse- og skrivekundskaber. Sådant materiale er f.eks. de engelske vielsesregistre, der går tilbage til 1754, og testamenter fra New England staterne. Forfatterne mener som hovedregel, at da skrivning kommer efter læsning i undervisningsrækkefølge, skulle evnen til at kunne skrive sit navn, normalt være ensbetydende med gode læsekundskaber, men de har kun en ringe direkte dokumentation for, at det virkelig har været tilfældet.

Forfatterne viser ud fra statistiske bearbejdelser af sådanne materialer med underskrifter, at det i de fleste lande først var omkring midten af det 19. århundrede, at analfabetismen blev reduceret til et minimalt niveau, mens der tidligere var store, socialt betingede, forskelle i andelen, der kunne læse og skrive.

Kun de områder, hvor den protestantiske kirke gjorde en stor indsats for at give befolkningen mulighed for selv at læse Bibelen, skiller sig ud fra dette mønster – hjulpet af bogtrykkerkunsten, der gav billig adgang til læsestof og læremidler. Særligt bemærkes-

værdigt er det at se, hvorledes den svenske kirke uden at opbygge et kostbart skolevæsen havde tilstrækkelig autoritet til at få indgivet befolkningen elementære læsekundskaber allerede tidligt i det 18. århundrede – vi ved desværre ikke, om forholdene var lige så gunstige i Danmark.

Bogens andet hovedtema, læse- og skrivekundskabernes betydning for den sociale og økonomiske udvikling, er i højere grad behandlet i form af teoretiske overvejelser, der er inspireret af den skepsis, man i de senere år har kunnet finde hos nogle forskere med hensyn til nytten af generelle masseundervisningsprogrammer i u-lande. De erfaringer, man kan få fra den historiske udvikling, forekommer målt ud fra bogens empiriske afsnit ikke særligt entydige. England havde mange analfabeter under den industrielle revolution, og i Sverige kom en stærk økonomisk vækst først i gang relativt sent på trods af udbredte læsekundskaber.

Undervisningens indvirkning på den sociale og økonomiske udvikling må nok snarere spores i ændringer i mentalitet på langt sigt, og frem for alt må en analyse af disse sammenhænge kræve en opdeling på forskellige typer af undervisning, f.eks. kræver det højst et minimum af læse- og skrivekundskaber at gennemføre en elementær faglig uddannelse, men en sådan uddannelse kan godt tænkes at have en væsentlig indflydelse på produktiviteten. Sådanne aspekter er antydnet, men er kun sporadisk behandlet i bogen.

Hans Chr. Johansen

Brynjulf Alver: Dag og merke. Folkeleg tidsregning og merkedagstradisjon. 2. udg. Oslo-Bergen-Tromsø, Universitetsforlaget 1981. 187 s., ill. N.kr. 93.

Brynjulf Alvers bog er en andenudgave (den første kom 1970); en egentlig anmeldelse ville derfor ikke være fair. Den væsentligste fornyelse ligger i, at den nye udgave indeholder et – ofte meget detaljeret – eksempel materiale fra norsk mundtlig kalendertradition således, at den vil kunne benyttes som håndbog til erstatning af ældre værker (Nils Lid, Knut Liestøl). Brynjulf Alver har kun sjældent forsøgt udsyn til andre folkelige kalendertraditioner – en indgang, som nok kunne have socialhistorisk interesse – men bogen hæver sig højt over kuriositeternes sfære. Dens force og charme ligger i forfatterens meget stærke understregning af den folkelige kalendertraditions nære tilknytning til klima, produktionsforhold og den årlige arbejdsrytme i Norge.

E. Ladewig Petersen

Ostmitteleuropa. Berichte und Forschungen. Udgivet af U. Haustein, G. W. Strobel og G. Wagner. Stuttgart, Klett-Cotta, 1981. 544 s. 314 kr.

Festskriftet til professor, dr. Gotthold Rhode, den kendte direktør for Institut für Osteuropäische Geschichte ved Mainz Universitet, har det tilfælles med andre festskrifter, at det udgør en højst blandet forretning. Indholdet strækker sig fra oversigtsartikler til detaljerede kildestudier, og spreder sig i tid fra det 9. til det 20. århundrede. Festskriftet afspejler ikke blot uundgåelige forskelle i tilgang og perspektiv hos de forskellige bidragsydere – alle er specialister i øst- og sydøsteuropæisk historie – men også den store bredde i interessefeltet inden for både politik og kultur.